

Pengenes metamorfose

FILMESSAY: Den snart 78-årige tyske filminstruktør, forfatter, samfundstænker og advokat, Alexander Kluge har lavet et ambitiøst ni timer langt epos over Karl Marx' berømte hovedværk *Kapitalen*.

ALEXANDER CARNERA

Forfatter og skribent.

De nærmest umulige projekt genopdager Kluges berømte idé om at gøre teori til en poetisk kraft. Fra starten af sin lange karriere har han brugt og anset filmen som et slags essayistisk oplysningsarbejde. «Filmen», som han sagde engang, «udspringer af følelsen og kundskaben om at vi befinder os i stor fare, et ikke-sammenhængende verdensbillede, som beror på at vi i større eller mindre grad mættes med syntetiske billeder.» Filmen er et «følelses kraftværk» og dens poetiske kraft handler om at finde udtryksmuligheder med inspiration fra samtiden, fra filosofien, poesien, teatret. I sin film om *Kapitalen* bruger han alt hvad han har lært om filmens udtryksmuligheder og får skabt en særlig filmisk-intellektuel totaloplevelse.

Filmen er delt op 26 kapitler og man kan, hvis man er heldig at have den på DVD (som undertegnede) selv navigere og lystvandre gennem dette epos over kapitalismens udvikling og natur. Hvert kapitel tager udgangspunkt i et tema centralt fra værket. Det lyder både universitært og kedeligt, men er det ikke.

Filmens bærende pointe er taget fra Marx selv, i hvilken kapitalismen er en verden af billeder hvor ingenting er hvad det ser ud til at være, som den globale vareform og varekultur. Det er ud fra denne ide at Kluge organiserer sit materiale og på nogle punkter kan filmen ses som en egensindig «genskrivning» af *Kapitalen*.

Ikke bare tilhører kapitalismen en verden af kunst, poesi, film, teater, eventyr, men det er måske også gennem disses udtryksformer at vi bedst kommer til forståelse af hvad kapitalismen er for en størrelse. Således kombinerer Kluge interviews med folk som digteren Durs Grünbein, sociologen Oskar Negt, filosofen Peter Sloterdijk, forfatteren Hans Magnus Enzensberger, arkivklip, elegisk opera om tabet og det mulige tusindårsrige, citatmosaik fra Marx lavet i en berline-ræstetik fra tyvernes kabaret.

På det visuelle plan skaber Kluge en spektakulær oplyst collage, men der er ikke kun tale om collage, men også om cinematisk organiseringskunst der viser kapitalismen som en særlig billedskabende fantasmagorisk verden der giver os vigtige svar på hvilken måde kapitalismen griber ind i de inderste dele af den menneskelige eksistens.

I en periode med global krise for kapitalismen (eller dele af den), kan Kluges projekt ses som et anderledes blik på hvad der er sket med det moderne liv og hvad vi forstår ved moderniteten.

I SIN BOG *Geschichte und Eigensinn* (skrevet sammen med Oskar Negt),

skriver Kluge at historien skal undersøges i dens brud, og endda i dens sammenbrud. Målet er at bryde med den borgerlige offentligheds klichéer og konfliktløse historieforståelse. Den meste anvendte metafor for historien – historien som et lokomotiv der kører derudad (fremskridtets «runaway train») – udgør vor tids virkelige katastrofe som Walter Benjamin gang på gang fremhævede. Filmen er lavet ud fra denne krisebevidsthed, denne særlige sans for de indre modsætninger i kapitalismen, og det er i særdeles dette der gør kunstens opfindsomhed og alternative udtryksform både påtrængende og vedkommende.

På sin begrebslige rejse tager Kluge fat på ord som «ideologikritik», «falsk bevidsthed», «fremmedgørelse», «varefetichisme» og naturligvis «revolution». Det som man ikke længere kunne finde på at lange i hovedet på nutidens studerende bliver her serveret i en aldrig kedelig indpakning. Ofte ser vi Kluge side omkring et mindre bord med en nøgen lampe hængende, i en dæmpet belysning omgivet af mahognitræ, som location fra en renaissance tableau. Falsk bevidsthed udlægges her mere skræmmende som navnet på den nødvendige ideologi, hvor den virkelighed der omgiver os er indhyllet i en falsk dimension, men hvor vi som producerende og konsumerende mennesker ikke desto mindre opdrages til at tro at vi lever det rigtige liv mens vi i virkeligheden stødt og roligt producerer vores egen død.

I Marx' termer er penge en verden der transformerer alt hvad det kommer i berøring med. En verdenssjæl overtages af en pengesjæl.

Kapitalismen består af mange delelementer der hver især bidrager til denne falske bevidsthed, et af de mere spektakulære men også central er varefetichismen, denne magi og ekstrasanselelige kraft der bevæger alt hvad den kommer i nærheden af. Der går en lige linje fra den afrikanske trolddomskunst som siges at være forbundet med visse genstande tilhørende tidligere stammefællesskaber til vor dages varesamfund.

Denne magi inviterer os med indenfor i kapitalismens kult, den fest der aldrig stopper, der aldrig gør andet end at forføre, i dag knyttet sammen med et galoperende gameshow i kontrolsamfundets æra i hvilken vi lærer at tage del i vores egen undertrykkelse, som var det vejen til frelse. For at kunne forstå den moderne huma-

nitet må vi forstå denne transformation af energi ind i tingene, i objekterne.

Marx' pointe var klar, således som han citeres i filmen: «Det industrielle landskab er som en åben bog for menneskets psykologi.» Afmystificeringen der gennemsyner Marx' metode og strategi handler om at bevæge os tilbage til produktionens grundpunkter og udgrave det som her er blevet skjult. Det er nødvendigt at grave denne forbandelse ud, som er blevet hamret ind i den moderne fetichisme såvel som varesamfundet. Som Sloterdijk minder os om: «For at forstå kapitalismen er vi nødt til at studere alkymien.» Vi må vise hvordan kroppens fetichering (magien) ikke kun er hamret ind i den afrikanske medicinmand, men også i den moderne arbejder og varen – noget ganske ukendt flyder ind i produktet. Vi må, som han tilføjer, «lære vor vej at kende i dette forvandlingslaboratorium».

DEN 12. OKTOBER 1929 skriver den russiske filminstruktør Sergej Eisenstein (*Panserkrydseren Potemkin*) i et brev at han har besluttet at lave en filmatisering af *Kapitalen*. Ideen til filmen opstår mens Eisenstein er ved at færdiggøre *Oktober* som presser hans arbejdsevne til det yderste. På randen af kollaps begynder ideen til dette enorme projekt at tage form. Under en pause i klipningen låner han af en veninde et eksemplar af James Joyces *Ulysses*. Her finder han et sprog han skal bruge til at filme kapitalen: *Ulysses*, som en hypermoderne sprogrigdom kombineret med *stream of consciousness* er lige hvad Eisenstein søger.

Filmen bliver aldrig til noget, men Eisensteins research og ideen bag bliver taget op af Kluge som et centralt tema i filmen, og man forstår hvorfor. Denne ikke-realiseret film siger noget ganske væsentligt om kapitalismen.

Det parallelle verdensbillede mellem Marx og Joyce, herunder den særlige teknik anvendt i disse to for moderniteten centrale værker, har følgende markante udtryk: I Marx' termer er penge en verden der transformerer alt hvad det kommer i berøring med. En verdenssjæl overtages af en pengesjæl. Denne særlige verdenskraft inviterer tingenes stofflighed med ind i et intensiveret forhandlingsrum. Penge og kapitalisme er den matrix for transformation af tingene der aldrig ville have været mulig på egen hånd. Altså, kapitalismen er en verden hvori intet er hvad det ser ud til, en verden i hvilken forvandlingen allerede har fundet sted.

I samme ånd fortæller *Ulysses* historien om forvandlingen af et liv, en enkelt persons liv (Leopold Bloom) der forvandler sig i løbet af en enkelt dag. Det var én af de ting der fascinerede Eisenstein ved

Fra Alexander Kluges filmmessay om Marx *Nachrichten aus der ideologischen Antike*. © Suhrkamp Verlag.

Ulysses: At den moderne arbejder under industrialismen ikke behøver mere end én dag for at forandre sit liv. Joyce beskriver i romanen en materiel verden hvor han viser hvordan denne verden forvandler sig ud fra det mindste niveau for social interaktion og møder mellem flere sammensatte kræfter. Den lille «arbejder» (annonceagent) Leopold Bloom er en del af den store mytiske historie som allerede Homer har beskrevet den i *Odysséen*. Nu er den en historie om en vandring rundt i Dublins gader der fremtræder som en sjælevandring, og Bloom selv synes i løbet af dette døgn at forandre personlighed og denne mangel på karakterfasthed er på paradoksal måde hans identitet.

Dette er ikke bare moderniteten, men også historien beskrevet som teater. Med Kluges store åndelige forbillede Robert Musil *in mente*, er det ikke så overraskende at dette møde mellem Eisenstein og Joyce danner grundlag for stor inspiration. Det er denne idé der inspirerede Eisenstein til at adoptere *Kapitalen* til en film om iscenesættelsen af verdenshistorien som et forvandlings teater. Han så for sig den mulighed at forstå kapitalismen ud fra en enkelt dag i en arbejders liv. Hele humanitetens vitale historie finder sted på én dag.

Eisenstein ville afslutte sin film med en arbejders kone der taler i én lang monolog som Molly i *Ulysses*, en monolog der samler alle arbejderens skjulte begær, længsler og drømme sammen til ét udtryk. Eisenstein ønskede at kombinere Marx' materialisme med Joyce og Virginia Woolfs *stream of consciousness*. Kluge har altid været optaget af tid og Joyce og kampen mod den abstrakte tids tyranni. Denne

stream of consciousness vækker et usynligt liv frem som den målbare tid ikke kan indfange.

Eisenstein og Joyce mødtes i Paris på et tidspunkt hvor Joyce var blind. Eisenstein berettede om sin ambition om at filme *Kapitalen* på samme måde som *Ulysses* var skrevet. Under deres møder forlyder det at Joyce ikke var særlig snakkesalig. På et tidspunkt anbragte han en plade på gramfonen, det viste sig at være hans egen stemme der læste op fra *Ulysses*. I forlængelse af dette projekt peger Sloterdijk i Kluges film på hvordan Marx efter Hegels filosofiske seriøsitet begyndte at stille en helt ny type spørgsmål. Marx stillede med sit nye stykke verdenslitteratur en ny type spørgsmål til den menneskelige intelligens der handler om hvad det vil sige at begribe historien. Hans idé baserede sig på forestillingen om at mennesket er i besiddelse af en multipel intelligens: på den ene side en ærlig intelligens der tager tingene alvorligt, som sætter sig selv på spil, som arbejderen; på den anden side fupmagerens intelligens som vi ofte forbinder med advokaten der aldrig rigtig tager noget alvorligt. Alt hvad han siger, bliver forvandlet til en retssag, en strategi. Marx ville kultivere den forførende intelligens, omgøre dens fupmageri til et kritisk opfindsomt potentiale. Den hegeliske alvor var ikke tilstrækkelig til at begribe verden, alt endte her i totalforklaringer. Selv så han det som nødvendigt at tænke som en advokat, at indtage sofistens rolle og spille denne form for intelligens ud mod den seriøse.

For at forstå den moderne kapitalisme er vi nødt til at spille disse to former for intelligens ud